

online
VIDEOCONFERENCE

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
MADANIYAT VAZIRLIGI

BUXORO SHAHAR HOKIMLIGI

SERTIFIKAT

SAMANDAROVA GULNOZ YARASHEVNA

"BUXORONING ISLOM SIVILIZATSIYASIDAGI TUTGAN O'RNINI
VA UNGA QO'SHGAN HISSASI" mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy
onlayn-anjumanida ishtirok etganligi uchun taqdirlanadi.

SH. MINA'AROV
O'zbekiston Islom
sivilizatsiyasi markazi
direktori

O. XAMIDOV
Buxoro davlat
universiteti rektori

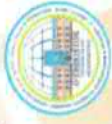
O. JUMA'EV
Buxoro shahar
hokimi

28-29 May, 2020
Bukhara, Uzbekistan

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MA'NAVIYAT
VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA
TEKNOLOGIYALARI MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O'RTA MA'NAVIYAT
VA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA
TEKNOLOGIYALARI MARKAZI

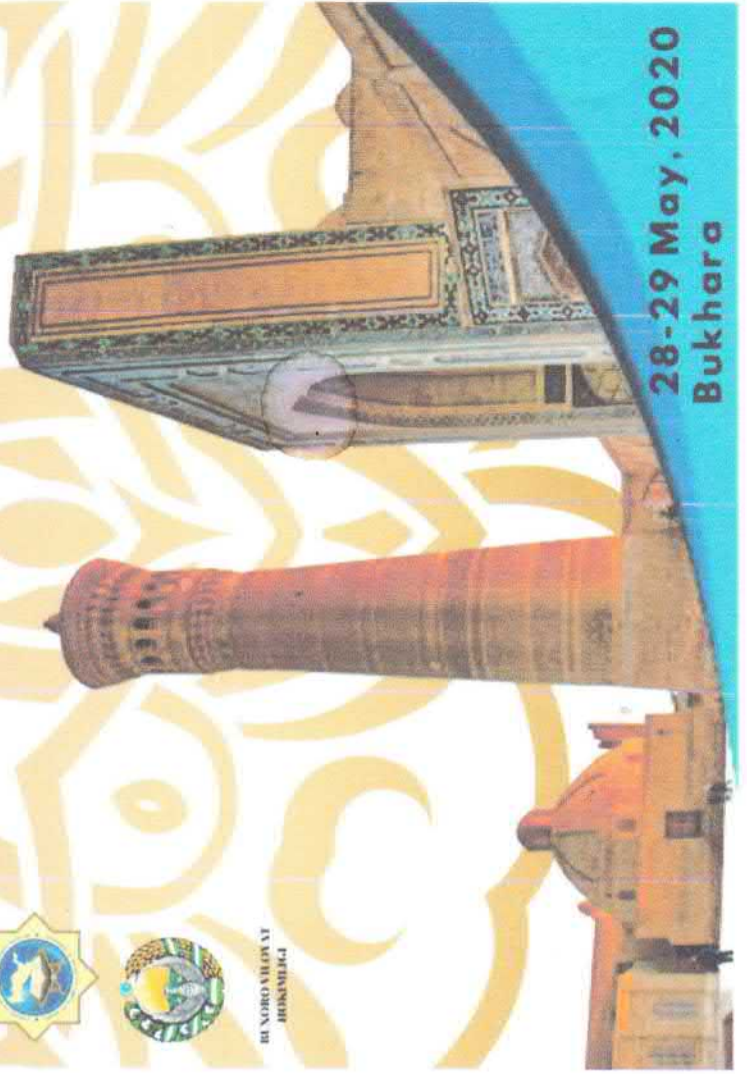

BUXORO DAVLAT
JOMHURIYATI

THE SIGNIFICANCE OF BUKHARA IN THE ISLAMIC CIVILIZATION

INTERNATIONAL SCIENTIFIC- PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

28-29 May, 2020
Bukhara

Махмудова Н.Б. ПРАВОВЫЕ НОРМЫ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ У ОСЕДЛОГО И КОЧЕВОГО НАСЕЛЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ ПО ШАРИАТУ И АДАТУ (ПО МАТЕРИАЛАМ РЕВИЗИИ СЕНАТОРА К.К.ПАЛЕНА. 1908-1909.).....	266
Ғафур Эшманов БУХОРОЛИК МУЖРИМ – ОБИДНИНГ БОБОРАҲИМ МАШРАБГА ЭРГАШИШИ ВА АДАБИЁТ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ.....	270
Yuldashev Fakhriddin FARABI'S SCIENTIFIC HERITAGE AS THE BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF SCIENCE.....	274
Рустамов Очил АБУ МАНСУР АЛ МОТУРИДИЙ ТАЪКИДЛАГАН ТАНЛАШ ИМКОНИАТИ.....	275
Элмуродов Равшан АБУ ҲАФС КАБИР БУХОРИЙНИНГ ҲАЁТИ ВА ИЛМИЙ МЕРОСИ.....	278
Малика Норова САЙФИДДИН БОХАРЗИЙ РУБОЙИЛАРИДА ИЛМУ МАЪРИФАТ МАСАЛАСИ.....	281
Ахмадова Умидахон, Ахмадова Махбуба НАҚШБАНДИЯНИНГ ШАФФОФ ЗИЁСИ.....	284
Шамсутдинова Нигина АБУ АЛИ ИБН СИНО ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ТАСАВВУФ.....	286
Amonova Zilola, Murodova Gulchehra NAQSHBANDIYA G'UYALAINING O'ZBEK ADABIYOTIGA TA'SIRI.....	288
Д.К. Сайфиллаева АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ МУСУЛЬМАНСКОГО ТЕОЛОГА АБУ ХАМИДА ГАЗАЛИ.....	291
Хуршид САМАТОВ ХАЛҚ БИЛАН МУЛОҚОТ КИЛИШНИНГ МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ.....	294
Тўхсанов Қаҳрамон БОБОРАҲИМ МАШРАБ ВА БУХОРО.....	297
Воҳидова М.Т. ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ МЕРОСИ ВА УЛАРНИНГ ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ.....	304
Сафаров Т.Т.БУХОРОНИНГ ЕТТИ ПИРИ ВА УЛАРНИНГ МЕЪРОСИНИ ЎРГАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	307
Шарипов А.З. ИСЛОМ ФАЛСАФИЙ ТАФАККУРИ АСОСЛАРИ: ХОЖАҒОН ТАРИКАТИ ВА БАҲОУДДИН НАҚШБАНД.....	309
Усмонов Фаррух, Мардонов Равшан ИМОМ БУХОРИЙНИНГ ТАДҚИҚОТ УСЛУБИ ИЛМИЙ ИЖОДНИНГ НАЪМУНАСИ СИФАТИДА.....	314
У.А.Косимов ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИ НАМОЯНДАСИ АБДУЛХОЛИҚ ҒИЖДУВОНИЙ ХОЖАҒОН (НАҚШБАНДИЯ) ТАЪЛИМОТИНИНГ “ҲУШ ДАР ДАМ” РАШҲАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-ПСИХОЛОГИК МОҲИЯТИ.....	316
Тоҳир ЭВАДУЛЛАЕВ ИБРОҲИМ САФФОР БУХОРИЙ – БУХОРОДАН ЧИҚҚАН БУЮК АЛЛОМА.....	319
Ў. Курбонов, Болтаева Г.А. ИБН АРАБИЙ ВА АҚИДАВИЙ МАКТАБЛАР.....	325
Норова Малика БУХОРОНИ ШАРИФ ЭТГАН АЛЛОМА.....	326
Мухтаров Ўткиржон АЛИШЕР НАВОИЙ ФАЛСАФИЙ МЕРОСИНИНГ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ РОЛИ.....	330
A.T.Qayumova, G.Samandarova IBN XALDUN VA ALISHER NAVOIY MA'NAVIY ME'ROSINING MUSHTARAKLIGI.....	332
Тоҳир ЭВАДУЛЛАЕВ ИМОМЗОДА БУХОРИЙНИНГ “УКУДУЛ АҚОИД” АСАРИ – КАЛОМ ИЛМИГА ОИД МУҲИМ МАНБА.....	335
Xatamov Shaxzod THE GREAT CONTRIBUTION OF UZBEK ANCESTORS TO THE DEVELOPMENT OF ISLAMIC CIVILIZATION.....	339
Ф.Т.Файзиёв ИЛК УЙҒОНИШ ДАВРИ МАРКАЗИЙ ОСИЁ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ИЛМИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ.....	341
Oybek Rajabov Buxoroning o'rtta asr islomshunos olimlari.....	344
Нажмиддинов Зафар Хусом ад-дин ас-Сифнокий ижодига Бухоро илмий мухитининг таъсири.....	346
Шербобоев Мухриддин ИМОМ АБУ МАНСУР МОТУРУДИЙНИНГ ГНОСЕОЛОГИК ҚАРАШЛАРИ.....	350
Хасанов Халим ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ БУХАРЫ.....	351
Jumayeva N.A.MUSULMON QONUNSHUNOSLIGINING ASOSCHISI.....	353
Qalandarova Dilafro'z, Jumayeva Gulnoza YETTI PIR VA YETTI IQLIM.....	355
Зилола Тўқсанова ЎРТА АСРНИНГ ДОНИШМАНД ҲУКМДОРИ.....	358
Д.Ш.Курбонова ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ ҲАДИСЛАРИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ.....	359
Зайниддин Бозоров, Нилуфар Бозорова ИБН СИНО СОҒЛОМ ТУРМУШ ТАРЗИ ҲАҚИДА.....	362
Gulova Anorgul ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODI NAMDA MUTAFAKKIR YASHAGAN IJTIMOY-MA'NAVY DAVR.....	364
Muhammadiev Nurmuhammad, Muhammadieva Sarvinov ISLAMIC PHILOSOPHY IS AN IDEOLOGICAL FORCE AGAINST ENLIGHTENMENT AGAINST IGNORANCE.....	367
Бегмагов Ойбек ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ВА МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК.....	369
Alimova Zulfiya, Mavlonova Gulmira MOZIYDAN TARALGAN ZIYO.....	371
O'g'ilo'y Fozilova FITRATNING “RAHBARI NAJOT” ASARIDA USTUVOR QARASHLAR.....	374
Бекмирзаев И.И. БУХОРО ҚОЗИЛИК МАҲКАМАЛАРИДА ҚАРАНТИНГА ОИД ҲУКМЛАР.....	375
Kamildjanov Muhammadjon ABDULXOLIY G'IJDUVONIY MEROSINING ISLOM SVILIZATSIYASIGA QO'SHGAN HISSASI.....	378
Эргашова Зарингор АҲДОДЛАР ИЛМИЙ МЕРОСИНИНГ ЖАҲОН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ РИВОЖИГА ҚЎШГАН УЛКАН ҲИССАСИ.....	380
Yuldasheva Makhliyo THE SCIENTIFIC LEGACY OF DISTINGUISHED ANCESTORS IN ENSURING SCIENTIFIC DEVELOPMENT.....	382

Ғайбуллаев Саидахмадхон АЛИ ИБН МУҲАММАД РОМИШИЙ БУХОРИЙ ВА УНИНГ “УСУЛ АЛ-БАЗДАИЙ” АСАРИГА ЁЗГАН ШАРҲИ	499
Самадова Сарвиноз ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ БАҒРИКЕНГЛИК ВА ИНСОНПАРВАРЛИК ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ	502
Умид Мавлянов АЛИ САҒИЙНИНГ “ЛАТОИФ-УТ-ТАВОИФ” АСАРИ ҲАҚИДА	508
Alimova Shaxlo ХОҲАГОН ТАРИҚАТИДА ИНСОН КАМОЛОТ ҲОҲЛИ	510
Ашурова Мархабо ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙНИНГ “МАСНАВИЙИ МАЪНАВИЙ” АСАРИДА ИНСОН БОРЛИҒИ МАСАЛАЛАРИ	512
Б.Б.Дехқонов ХОЖАГОН-НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ ТАСАВВУФ ОЛАМИНИНГ АСОСЛАРИ СИФАТИДА	515
Arzikulov J.X. ABDULXOLIQ G'ARDUVONINING MA'NAVIY MEROSIDA BARKAMOL INSONNI TARBIVALASH MASALASI	520
Норбошева Меҳри ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ МАСАЛАЛАРИ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ	522
Дилнавоз Бердиева ИСЛОМДА ДУНЁВИЙ ИЈМЛАРНИ ЎРГАНИШИНИНГ АҲАМИЯТИ	526
Narzullayeva Gulchehra, Xamidova Zarina BUXORO ISLOM MADANIYATI MARKAZI.....	527
Ашурова Мархабо ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙ ТАЛҚИНИДА АЁЛЛАР СИЙМОСИ	529
Nunanova.G. SHAYX ABU YA'QUB YUSUF HAMADONIYNING USTOZLARI VA SHOGIRDLARI	532
Pulatov Zarifjan PROGRESSIVE IDEAS IN “TEMUR TUZUKLARI”	535
Sevara Samadova, Nigina Umurova BUXORO MADANIYATI TARIXIDA VANOUDDIN NAQSHBAND TA'LIMOTINING O'RNI	537
Қаюмов Дилшод ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИДА БУХОРО ОЛИМЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ.....	539
Мирзахмедов Хуршид ИМОМ АЛ-БУХОРИЙНИНГ «АЛ-АДАБ АЛ-МУФРАД» АСАРИДА ТОЛЕРАНТЛИК АХЛОҚИ.....	542
Мирзаева Ферузахон XVII-XVIII АСРЛАРДА БУХОРОДА НАҚШБАНДИЯ-МУЖАДДИДИЯ ТАРИКАТИ ШАЙХЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ	544
Саидкулов Нуриддин ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИДА БАҒРИКЕНГЛИК МАСАЛАСИ	547
A.T.Qayumova, O.O.Jalolov BUYUK MUTAFAKKIRLAR MA'NAVIY MEROSIDA INSON –BEVANO XILQAT	549
Vozorova Lobar MANGULIKKA DAXLDOR MEROS.....	551
O'razov Bobir, Xudonazarova Lola MAVLAVIYA VA NAQSHBANDIYA TARIQATLARIDA INSON KAMOLATI MASALASI	552
Азалшоҳ Ҳамроев БУХОРОИЙ ШАРИФ: КЎХНА ТАРИХ ВА МАДАНИЯТ, МУҚАДДАС ДИН ВА МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ТИМСОЛИ.....	554
Мавлуда Раҳмонова СОМОНИЙ ДАВРИ АЛЛОМАЛАРИНИНГ ИСЛОМ МАДАНИЯТИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ	556
Қудратов Ш.Ё.БУХОРО АМИРЛИГИНИНГ ТАШҚИ САВДО АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИДАН.....	558
Исмаилов К.К., Абдукадиров П.А. РОЛЬ ДУХОВНОГО НАСЛЕДИЯ БУХАРЫ В ИСЛАМСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	560
Nunanova.G. YUSUF HAMADONIY TA'LIMOTIDA INSONNING TIRIKLIK MAZMUNINI, TANA VA RUH DIALEKTIKASINI ANGLASH MASALASI TAHLILI	562
A.X.Ахматов БУХОРО АДАБИЙ МУҲИТИ ВА ШАРИФЖОН МАҲДУМ.....	565
Fazilat Norova USTOZ SAID BURHONIDDIN SIRDONNING “SO'FIYLAR ILMI ASRORI” HAQIDA	567
Ортиқов Отабек, Ботиров Темурбек ТАСАВВУФ ТАЪЛИМОТИНИНГ НАЗАРИЙ ВА МАЪНАВИЙ – АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ.....	569
Rahima Norova TASAVVUF VA KOMIL INSON TUSHUNCHASI.....	571
Karimova Dilfuza ISLOM OLAMIDA IMOM ABU MANSUR MOTURIDIY ASARLARINING AHAMIYATI.....	575
Нафиддинова Х.Р.БУХОРОДА НИКОҲ МАРОСИМЛАРИ	577
Мирзоев Хайём САҒИЙ БУХОРИЙНИНГ “АРУЗ” РИСОЛАСИДА XV АСР АРУЗШУНОСЛИГИ МАСАЛАЛАРИ.....	579
Sadiqova Roza ABU ALI IBN SINO BORLIQ HAQIDAGI FALSAFIY TA'LIMOTI.....	582
Тожиёва Ирода ИСЛОМ КОНУНШУНОСЛИГИГА НАСАФ ФАҚИХШУНОСЛАРИНИНГ ҚЎШГАН ҲИССАЛАРИ	584
Қосимов Миржалол ШАМСУ-Л-АИММА САРАХСИЙНИНГ МАБСУТ АСАРИДА ЗАКОТ МАСАЛАЛАРИНИНГ ЁРИТИЛИШИ	586
Muhammadiyah Laziza BARKAMOL INSON TARBIVASI - NAQSHBANDIYA TA'LIMOTINING NEGIZI	587
Лола Азимова ИСЛОМ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ РИВОЖИГА ҲИССА ҚЎШГАН МУТАСАВВИФ	589
Абдухамидов Исломбек ХОЖА АБДУЛҲОЛИҚ ҒИҶДУВОНИЙ – МУСУЛМОН ШАРҚИНИНГ ХОЖАИ ЖАҲОНИ	591
Nunanova.G. SHAYX ABU YA'QUB YUSUF HAMADONIYNING USTOZLARI VA SHOGIRDLARI	593
Tursunkulov Nurali ISLOM TAFAKKUR TARZINING SHAKLALANISHIDA ABU HOMID G'AZZOLIYNING O'RNI.....	597
Ҳусен Хайруллоевич ДЖУРАЕВ БУХОРО ХАТТОТЛИК МАКТАБИ АСОСЧИСИ МИР АЛИ ҲИРАВИЙ ФАТҲОБОДИЙ ФАОЛИЯТИГА ЧИЗГИЛАР.....	598

Алишер Навоийнинг “Махбуб ул-қулуб” асарида жамиятдаги барча тоифа ва табақаларда учраб турадиган фазилат ва қусурларни ўзаро қиёсий солиштириш асосида ўзининг фалсафий қарашларини илгари суради. Бунда у кишиларни, айниқса ёшларни огохликка, ҳаётда ўрнатқич сифатида кимга эргашиш масаласида адашмасликка чақириб, ўзининг бой ҳаётий тажрибасига асосланган қимматли панд-насихатларни баён қилади.

Мутафаккирнинг ушбу асарида номуносиб ноибларнинг айрим қусурларини ҳақида қуйидаги фикрларни айтиб ўтади: “Ёлғончи ва нияти бузук ноиб худди Мусайлама қаззоб (ёлғончи, пайғамбарлик даъвосини қилган киши)га эргашишлар гуруҳидандир. Унинг шох ҳақидаги даъволари ҳам ёлғондир. Ёлғон даво қилишига сабаб, унинг дунёга хирс қўйганидир. Бир нарса оладиган бўлса, чин ўрнига ёлғон сўзлайди. Шу боис ёлғон турганда чин сўзламоғи амри маҳолдир ва пора олишда ўзга сўз айтади, кўнглида эса бошқа сўз туради. Сўзи билан иши бир бўлмаган ноибнинг шох (салтанат) эшигидан даф бўлгани яхшидир.”¹

Алишер Навоийнинг ушбу фикрлари бундай тоифаларнинг ёлғончилик, очкўзлик, таъмагирлик, порахўлик каби иллатларига нисбатан кишиларда нафрат кўзгатиб, инсонларни эзгу фазилатлар соҳиби бўлишга ҳамда ёмон феъл-атвор эгаларини инсоф-диёнатга даъват этади.

Навоийнинг ясовул гуруҳи тўғрисидаги мушоҳадаларида айнан комиллик ва золимлик даражалари ўзаро қиёсий солиштирув асосида аниқ ва лўнда қилиб таърифланади. Хусусан, унда – “Ясовул шундай одамки, у мазлумни золимнинг зулмидан қутқаргай. Аммо қилган хизмати учун ортиқча ҳақ талаб қилса, у золимнинг зулмига қаттақон шерикдир. Агар қилган хизматига яраша ҳақ олса, у ота мероси ва на сути каби ҳалолдир. Агар олган ҳақи хизматидан кам бўлса, бу унинг мард ва мурувватлигига далолатдир. Агар астойдил ишни битирса-ю, ўз ҳақини олмаса, бундай кишини ҳақиқий авлиё, деса бўлади. Кўп эранлар бундай ишни ўзларига шиор қилиб олганлар ва шу одат билан асл мақсадларига етганлар (эранлар – аҳли сулуклар ёки аҳли тариқатлар; комил инсонлар).”² Навоийнинг юқоридаги фалсафий қарашлари кишиларни мушоҳадага чорлаб, ҳаётда уларни тўғри йўлни танлаб олишига, ўз ўзини ташкиллаштириш орқали инсонни такомиллашувига хизмат қилади. Алишер Навоий талқинида инсоннинг комиллик даражаси кишиларнинг ўзгаларга кўрсатаётган ёрдами, тегаётган фойдаси ва хизматининг қўламига боғлиқлиги таъкидланади.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, жаҳон тамаддунига улкан хисса қўшган буюк мутафаккир Алишер Навоийнинг асарларида зикр этилган кўпгина фикр-мулоҳазалар, эътиборли ғоялар маънавий кадриятларимизга бўлган янгича муносабатнинг камол топтиришга, уларни чуқур ўрганиш ва кези келганда улардан самарали фойдаланиш мустақил Ўзбекистонимиз маънавий салоҳиятининг юксалиши ва буюк келажагимизнинг асл бунёдкорларини маънавий-ахлоқий баркамол инсонлар этиб тарбиялашга хизмат қилади.

IBN XALDUN VA ALISHER NAVOIY MA'NAVIY ME'ROSINING MUSHTARAKLIGI

*A.T.Qayumova – BuxDU o`qituvchisi,
G.Samandarova – BuxDU o`qituvchisi*

Tarixdan ma'lumki, buyuk ajdodlar qoldirgan ma'naviy me'ros, barcha davrlarda jamiyat rivoji, taraqqiyoti, ilm-fan ravnaqi, davlatning yuksalishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Buyuk iste'dod egalarining aynan inson omiliga chuqur e'tibor berganliklari nafaqat o'z davrida balkim insoniyat tarixining barcha davrlarida o'z ovozi, o'z e'tiqodi, qarashlari bilan ham qimmatli va bebaxodir.

Jumladan, arab olamida uning ilmi, iste'dodi, e'tiqodi bilan mashxur bo'lgan allomalardan Abu Zayd Muhammad Ibn Xaldun bo'lsa, Markaziy Osiyoning ko'zga ko'ringan buyuk allomasi

¹ Алишер Навоий. Махбуб ул –қулуб. “Sano-standart”, Т.: 2018. 17 б.

² Алишер Навоий. Махбуб ул –қулуб. “Sano-standart”, Т.: 2018. 23-24 б.

she'riyat mulkining sultoni Nizomiddin Mir Alisher Navoiydir. Darxaqiqat, bu ikki zabardast allomalar butun faoliyati va ijodini insonning baxt-saodati uchun kurashga, xalqning osoyishtaligi, jamiyatga adolat ustuvorligi, ilm-fanning yuksalishi yo'lida bor bo'lish mahoratini, kuch-quvvatini baxshida etgan insonparvar, xalqparvar mutafakkirlardan edilar.

Biz buyuk alloma, arab tarixchisi, faylasufi Muhammad Ibn Xaldun hayoti va ijodiga nazar tashlar ekanmiz, uning hayoti yo'li olib borgan faoliyati, buyuk shoirimiz Mir Alisher Navoiy hayoti va ijodini, uning xalq uchun, xalqining ozodligi, tinchligi farovonligi yo'lida olib borgan harakatlarini o'zida namoyon etadi. Ibn Xaldun, o'z davrining yetuk mutafakkiri, sifatida o'zini namoyon etgan va "Valiuddin" unvonini olgan olimlardan edi. U yirik siyosiy arbob sifatida jamiyatni boshqarish, kishilik jamiyati ijtimoiy-madaniy taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishi borasida yetarli tajribaga ega bo'lgan o'z zamonasida diniy va dunyoviy bilimlarini chuqur egallagan allomadir.

Ibn Xaldun 1332-yilning 27-mayida mag'ribning Tunis shahrida dunyoga keladi. Boshlang'ich ma'lumotni andalusiyalik muallimlardan hamda otasidan oladi. Yoshligidan "Qur'on", mantiq, nutq san'ati hamda arab filologiyasini qunt bilan o'qib o'rganadi. Oiladagi ma'daniy muhit, shuningdek taniqli olimu-adiblar orasida o'sib ulg'ayishi, mutafakkir dunyoqarashining shakllantirishga katta ta'sir ko'rsatgan. Otasi Bonu Xaldun davlatning ko'zga ko'ringan yirik arboblardan bo'lgan.

Mutafakkirning tarjimai holi bo'yicha o'z davrining taniqli olimlari ish olib borishgan. Jumladan: Ibn Al Hotib unga bag'ishlab "G'irnoma tarixi" asarini, Ahmad at-Tinbukti "Xushbo'y hidning andalusiya shohidan taralishi va shuningdek De Clen, Muhammad Inonning monografiyasi F.Rozental, I.Belyaviyskiylarning ocherk, maqolalarida o'z aksini topgan. Ibn Xaldunning katta buvasi Abu Bakr, xaliflar al-Muhtansir va Abu isxoh davrida davlatning moliya boshqaruvchisi lavozimlarida ishlagan. Uning buvasi Ibn Xaldun Ifriqiyodagi Buji shahrining amiri Abu Faris qo'lida hoji lavozimida ishlagan, shuningdek o'z davrining yirik yer egalardan biri bo'lgan.

Buyuk mutafakkirning siyosiy faoliyati asosan Ispaniyada, amir Abu Abdulloh Muhammad davrida rivoj topadi. Ibn Xaldun hukumatining yuqori lavozimlarida ishlagan davrida ko'chmanchi qabilalar shayxlarining hukumatga qarshi to'ntarishlari, soliqlarni vaqtida to'lash, jamoatchilik ahlini tartibga solish, barqaror boshqaruv muhitini shakllantirish kabi ishlarni o'zining eng muhim vazifasi deb bilgan. 1368-yillarda mutafakkir hayotida yangi o'zgarishlar, yangilanishlar ro'y beradi. Mamlakatda siyosiy vaziyatning chigallashuvi, boshqaruvchilarning o'zaro ichki nizolari, mamlakat ichki tizimining yemirilib borishi uning siyosiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Mutafakkirni davlat amaldorlarining loqaydligi, g'iybatchiligi va shuningdek g'arazgo'yliklari jiddiy tashvishga soladi. Uning ko'p vaqti ana shunday muammolarni yechishga sarflangan.

1284-yilning boshlarida Misning eng ko'zga ko'ringan madrasalaridan biri bo'lgan al-kamhiyo madrasasiga rais etib tayinlanadi. O'sha yillarning mart oylarida Ibn Xaldun davlatning eng yuqori lavozimini egallaydi va yigirma yildan ortiq vaqt davomida Misning iqtisodiy-siyosiy ishlarining huquqiy jihatdan barqarorligini ta'minlashda faol qatnashadi.

1375-1378-yillarda oilasi bilan Aljirning Oran shahrida joylashgan Qal'at Ibn Salom qarorgohida joylashadi va o'zining mashhur kitobi "Muqaddima"ni yozib tugatadi. Bu mashhur asari bilan mutafakkir tarixini anglash, tarixini tushunish insoniyat tarixiy tajribalarini diniy va dunyoviy tafakkur orqali talqin etishning o'ziga hos uslubini yaratdi.

Shu o'rinda Ibn Xaldun ijodiy faoliyati bilan qiyoslasak, Navoiyning faoliyatini o'rganishda ham uzoq va murakkab tarixga egadir. Navoiyning hayoti va faoliyatini o'rganishda birinchi manba navoiyning o'z asarlaridir. Navoiyning barcha asarlarida xususan uning "Mumshoat", "Vaqfiya", "Hamsatul- mutaxayirin," "Majolusin-nafois", "Muhokamat-ul Lug'atayn kabi asarlarida uning hayoti va faoliyatiga doir ko'p va qimmatli faktlar, ma'lumotlar bor¹.

Agar arab jamiyayshunos olimi Ibn Haldunning "Muqaddima" asarida inson va jamiyat, odam va olam, kishilik jamiyati tuzilishi, vujudga kelishi shakllanishi va tanazzullari, iqtisodiyot, ma'daniyat, taraqqiyot, adolat (borasida) to'g'risidagi g'oyalar o'rin egallasa Alisher Navoiyning

¹ Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi. T.1993., 1-2 jild.

shaxsiy hayoti, ijodiy faoliyatidan habar beruvchi asarlarida uning ijodiy rejaları, orzu intilishlari, ma'daniyat, hayot hamda obodonchilik sohasidagi xizmatlari, xalqning osoyishtaligi uchun kurashi, muhrdor va vazir sifatida qilgan ishlari, raqiblari va dushmanlari bilan bo'lgan munosabatlarini o'z ichiga qamrab oladi.

Navoiyni mansab va shaxsiy shon-shavkat emas, balki el-yurt uchun xizmat qilishi qiziqtirar edi. Shunga ko'ra u mamlakatni xarob va xalqni xonavayron qiluvchi o'zaro urushlarning, nizolarning oldini olishga intilar, Xusayn Boyqaro bilan uning o'g'illari o'rtasidagi nizo-adovatlarni bartaraf qilishga harakat qilar edi. Ayniqsa u obodonchilik va ma'daniyat hayot sohasida juda katta xizmatlar qildi.

Xondamir o'zining "Makorilul axloq" asarida shunday yozgan edi "Navoiy bir soatlik adolat, oltmish yillik ibodatdan afzal," degan so'zlarga amal qilib, amirlik taxtini va hukumat masnadini o'zining muborakqadami bilan ziynatlari va jabr-jafu raqamlarini davron sahifasidan mahv qilib, adolat va insof eshiklarini insoniyatga ochib qo'ydi, yaralangan davr jarohatlariga malham qo'yib, pur alam dahr kasallariga adolat sharbati bilan shifo baxsh qildi." Darhaqiqat juda ko'p manbalar shundan guvohlik beradiki, buyuk alloma o'zbek adabiy tilini taraqqiy ettirish, bu tilda ba'diy asarlar yaratish, ularda mamlakat va xalq manfa'atlariga qaratilgan eng dolzarb masalalarni yoritish vazifalarini o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

Navoiy o'zidan oldingi yozuvchilarning ishlarini davom ettiradi, rivojlantirdi va ajoyib badiiy asarlar yaratdi, o'zbek adabiyotini yangi bosqichga ko'tardi. Shu o'rinda aytish va oshkor etish joizki, Ibn Xaldun hayot yo'lining ko'p jihatlari Mie Alisher Navoiy hazratlarining hayoti bilan o'xshashligini ko'ramiz.

Qayd etish lozimki, Ibn Xaldunning hayoti Misrda bir qadar og'ir kelgan. 1384 -yilda Tunisdan Misrga qaytishda uning oilasi kema halokatiga uchrab nobud bo'ladi. O'sha yillaridagi surgunlar va ma'naviy yo'qotishlar, taxqirlardan bezigan olim, yangidan o'zida kuch, iroda topishga harakat qiladi. 1387-1388-yillarda donishmand Makkayu Madinaga ziyorat qilish sharafiga muyassar bo'ladi.

1399-yilda sulton Barquq vafot etadi va uning o'g'li al-Faraj taxtga o'tiradi. Ibn Xaldun hamda sulton al-Faraj do'stona munosabatta edilar. 1401-yil fevralida sulton Faraj Suriyaga borayotgan paytida Damashqda Amir Temur jangchilari tomonidan asirga olinadi.

Asrga olinganlar orasida Ibn Xaldun ham bor edi va u ham asrga olinadi. Ko'pgina mabaalarda keltirilishicha Amir Temur va Ibn Xaldun uchrashuvi olamshumul ahamiyatga egadir.

Fransuz olimi U.Fishel, arab tarixchisi Ibn Arabshox va Sergey Borodinlar ham bu voqea to'g'risida o'z asarlarida to'xtalganlar. Amir Temur Ibn Xaldunni huzuriga chaqirib undan mag'rib to'g'risida ma'lumot berishini so'raydi. Bundan maqsad Ibn Xaldunni imtixon qilishi bo'lib, Temur bu narsalarga muhtoj emas edi. Chunki uning tasavvuri xazinalarida butun mamlakatlar suratlari mavjud edi Ibn Arabshox "Ajoyib al-maqdur" asarida¹.

Eng ahamiyatli jihati shundaki, Amir Temur bilan uchrashuvida Ibn Xaldun buyuk sarkardaga yuzlanib, necha yillik umri, amaldoru, podsholar qo'lida o'tganligi, hamisha xalq dardi amali bilan yashagan olim ular qo'lida ro'shnolik ko'rmay kelganligi, shu bois buyuk sarkardadan uni xizmatiga olishini aytganida, Amir Temur unga omonlik xat berib, asrlikdan ozod etadi, chunki ko'p marotaba olib brogan suhbatida, allomaning donoligi, bilimli, noyob iste'dod egasi ekanligiga tan beradi. Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, Ibn Xaldun odamlararo kelishmovchiliklar, o'zaro qarama-qarshiliklar pirovard natijada antogonizmni shakllantiradi, degan xulosani ilgari suradi. Shu boisdan ham u ochiq nizolar yuzaga kelishida avval odamlararo munosabatlardagi mayda kelishmovchiliklarni bartaraf etish, bir qarashda ahamiyatsiz ko'rinuvchi kichik kolliziyali faktlar yuz berishining oldini olish zarur deb hisoblaydi.

Ibn Xaldun bilan Amir Temur o'rtasidagi ma'naviy yaqinlik ularning ilk uchrashuvlarida paydo bo'lib, Ibn Xaldun hayot yo'lining to'g'rilik, xolislik el-yurtga baxshidalik bilan yo'g'irilganligi, mutafakkirning keng va chuqur bilimlar sohibi ekanligi ma'qul kelgan. Amir temur va Ibn Xaldun suhbatlarning detallashgan batafsil ma'lumotlar olishga yo'naltirilganligi ularning har ikkalasi ham favqulodda teran ma'lumotlar sohiblari ekanligini isbotlaydi.

¹ Ma'naviyat yulduzlari. Toshkent, 2001